

ROMÂNIA GREȘIT ÎNȚELEASĂ*

LARRY L. WATTS**

Abstract. *This chapter examines the origins and impact of cognitive bias, organizational pathologies such as dysfunctional secrecy and compartmentalization, and intentional disinformation on US assessments of Romanian policy and behavior during the Cold War. This excerpt analyzes US dismissals of independent behavior during the mid-1950s, and the failure to share dramatic elements of Romanian policy among key stakeholders after the Cuban Missile Crisis.*

Keywords: *Romania, Cold War, intelligence analysis, cognitive bias, Cuban Missile Crisis.*

În ultimul deceniu al Războiului Rece, analizele americane susțineau că regimul comunist din România n-ar mai fi „rebelul“ care fusese cândva. Pe la mijlocul deceniului, mulți dintre cei mai bine informați specialiști în problemele Europei de Est erau convinși, de exemplu, că multe dintre analizele anterioare „bătuseră prea mult monedă pe independența României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia, în contrast cu «cei cinci loiali»“, iar această atenție exagerată față de aparentul diferend sovieto-român de asemenea „predispunea la exagerarea fidelității restului țărilor din Pactul de la Varșovia“.¹ Se credea acum că „problemele economice grave și dependența de sprijinul economic sovietic“ a

* Extras din Capitolul 1 „România greșit înțeleasă“ din *Cei dintâi vor fi cei din urmă: România și sfârșitul războiului rece* (în curs de apariție la Editura RAO), volumul II din trilogia lui Larry L. Watts, *Războiul clandestin al blocului sovietic împotriva României*.

** Profesor la Universitatea din București, Masterul Studii de Securitate și Analiza Informațiilor al Facultății de Sociologie și Asistență Socială.

¹ Acest citat este preluat din alocuțiunea susținută de Robert Hutchings, în mai 1984, în cadrul conferinței ocazionate de lansarea volumului *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: Volume I, The Greater Socialist Army: Integration and Reliability* (1983), coordonat de Teresa Rakowska-Harmstone și Christopher D. Jones de la Departamentul Canadian al Apărării. Pentru a fi corect cu Hutchings, percepția sa a fost împărțită de marea majoritate a participanților, care a inclus 97 de specialiști de vârf și oficiali guvernamentali din America de Nord și Europa. Hutchings, la vremea aceea director al Radio Europei Libere, a fost curând detașat ca ofițer al *US National Intelligence*, unde a coordonat *National Intelligence Estimates* realizată de întreaga comunitate de intelligence a SUA pe perioada ultimilor ani ai decadei. „Remarks of Robert Hutchings“ în „Part II: The Warsaw Pact Forces: Fragmentation and Reintegration,“ *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: A Conference Report*, co-sponsored by Washington, D.C., Kennan Institute for Advanced Russian Studies and The Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1985, 25. Singura voce din cadrul conferinței care a subliniat cât de diferită este acum România în comportamentul său de politică externă și de securitate a fost Christopher Jones.

României permiseseră Moscovei să o „mituiască, furnizându-i energie, pentru a-i câștiga asentimentul sau măcar supunerea față de deciziile Pactului de la Varșovia“, transformând-o într-un „aliat ceva mai cooperant“.²

Câțiva analiști au insistat că sfidarea afișată de România față de Moscova a fost doar o aparență; că România nu a fost o „rebelă“, ci mai degrabă un „cal troian“ sovietic, iar această servitute secretă față de Moscova ar reprezenta caracteristica definitorie a regimului de la București.³ Acești analiști au argumentat că liderii occidentali creduli (ca și liderii de opinie) au fost duși cu zăhărelul de docilitatea liderilor români, care ar fi lucrat neîncetat împotriva intereselor SUA și în beneficiul Kremlinului. Conform acestei viziuni, fiecare demonstrație a opoziției României față de URSS și fiecare exemplu admirabil de comportament al Bucureștiului reprezentau o parte a unui complot elaborat de câștigare a unei încrederi nemeritate din partea Occidentului sau de înșelare a poporului român.⁴

Cu o frecvență crescută în perioada premergătoare Revoluției din decembrie 1989 din România, țara și liderul său au fost portretizate ca fiind responsabile de provocarea în mod deliberat a unor tensiuni internaționale, de pe urma cărora ar fi tras foloase;⁵ ca promovând și pregătind agresiuni militare în Europa⁶; conspi-rând cu state paria, cum ar fi Coreea de Nord și Libia, împotriva SUA⁷; conducând programe de înarmare nucleară și bacteriologică⁸ și angajându-se într-o politică de „genocid cultural“ împotriva minorităților proprii⁹. Acuzațiile extreme

² Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90,“ May 2001, Courtesy of Parallel History Project on European Cooperation (PHP), www.php.isn.ethz.ch, by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich on behalf of the PHP network, (Hereafter: PHP), at http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_cmd/introduction.cfm?navinfo=14565.

³ Vezi de exemplu „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania’s Foreign Policy Reconsidered,“ *Orbis*, vol. 20, no. 3 (Fall 1976), pp. 701-32; Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984; Juliana Geran Pilon, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation“, Background #441, Heritage Foundation, 26 June 1985.

⁴ Din 1989 această linie interpretatională i-a influențat pe unii să susțină că Bucureștiul sprijină în mod explicit regimul Dubcek și chiar că și mai spectaculoasa denunțare a invaziei sovietice din Cehoslovacia nu a fost decât „o mascaradă politică“. Vezi Vladimir Tismăneanu and Bogdan Iacob, „Betrayed Promises: Nicolae Ceaușescu, the Romanian Communist Party, and the Crisis of 1968“ in Vladimir Tismăneanu, editor, *Promises of 1968: Crisis, Illusion and Utopia*, Budapest, Central European University Press, 2011, p. 257; Vladimir Tismăneanu, „Behind the Façade of the Ceaușescu Regime,“ *Radio Free Europe*, 28 June 2008, at http://www.rferl.org/content/Behind_Facade_Ceaușescu_Regime/1145867.html. Vezi de asemenea Tom Gallagher, *Theft of a Nation: Romania Since Communism*, London, Hurst & Co, 2005, p. 58.

⁵ Ivan Volgyes, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies*, Durham, Duke University Press, 1982, pp. 94-97. Volgyes citează un document de recomandare politică al istoricului Charles Gati.

⁶ Henry Kamm, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats,“ *The New York Times*, 11 July 1989; Andrea Tarquini, „Ceaușescu is Buying Missiles to Aim at Hungary,“ *La Repubblica*, 16/17 July 1989; Douglas Clarke, „The Romanian Military Threat to Hungary,“ RAD Background Report/130, Radio Free Europe Radio (RFER), 27 July 1989, Open Society Archives (OSA), Box 143, Folder 4, Report 53.

⁷ Vezi de exemplu Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, pp. 99-100, 297, 300-301.

⁸ Vladimir Socor, „Ceaușescu Claims That Romania Could Make Nuclear Weapons,“ Romanian Situation Report/4, RFER, 4 May 1989; Jonathan Eyal, „Romania: Looking for Weapons of Mass Destruction?“, *Jane’s Soviet Intelligence Review*, vol. 1, no. 8 (August 1989), pp. 378-382. Douglas Clarke a obținut acest articol înainte de a fi publicat și îl citează cu titlul original propus de Eyal indicând modul în care Eyal a fost pe deplin convins de campania de măsuri active: „Romania: A Dictator Dreaming of New Mass Destruction Weapons.“ Clarke (1989b), p. 6.

⁹ Vezi *Witnesses to Cultural Genocide: First-Hand Reports on Rumania’s Minority Policies Today*, New York, American Transylvanian Federation, Inc and Committee for Human Rights in Romania, 1979;

de șovinism, în special în rândurile militarilor români, au fost atât de dese în anii 1980, încât serviciile secrete din SUA au inclus conflictul etnic și pogroamele împotriva maghiarilor din Transilvania drept scenarii probabile, în caz că s-ar ajunge la instabilitate în România¹⁰. Conform unei evaluări de la mijlocul anului 1988, o „revoltă generalizată“ ar fi dus „aproape la anarhie, lucru care ar conduce la o preluare a puterii de către forțele militare“, timp în care violențele interne s-ar putea „transforma în violențe etnice îndreptate împotriva minorității maghiare din Transilvania.“¹¹ La doar câteva luni de la Revoluție, acest portret sumbru părea să-și capete confirmarea, o dată cu ciocnirile etnice din orașul transilvănean Târgu Mureș, pe care presa internațională le-a prezentat drept un atac furibund al șovinilor români împotriva etnicilor maghiari, lucru asimilat ulterior cu pogroamele antisemite din perioada Holocaustului¹².

Descoperirile din arhivele Pactului de la Varșovia după 1989 și investigațiile conduse de organisme de monitorizare americane și internaționale au infirmat toate aceste acuzații anterioare anului 1989. Ele au relevat faptul că Bucureștiul a continuat să sfideze Moscova pe „aproape toate punctele de pe agendă“, în interiorul Pactului de la Varșovia¹³. Într-adevăr, românii intraseră atât de tare în conflict cu URSS, spre finele anilor 1970, încât țara lor fusese transferată, în cadrul KGB-ului, de la departamentul de colaborare cu alte state socialiste surori, la cel care se ocupa de statele NATO dușmane (împreună cu Iugoslavia și Albania).¹⁴ KGB-ul pune România în aceeași categorie cu SUA, Germania de Vest și Israelul — centre ale unor operațiuni subversive antisovietice, îndreptate împotriva populațiilor din URSS.¹⁵

De fapt, revelațiile postcomuniste provenite din arhive și investigații nu au reușit să confirme în nici un fel existența unor preparative pentru operațiuni mili-

Volgyes (1982), pp. 82-83; *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, compiled by the Transylvanian World Federation and the Danubian Research and Information Center, Astor, FL., Danubian Press, 1985.

¹⁰ Pentru presupusul șovinism al militarilor români vezi Volgyes (1982), pp. 41, 45, 47, 54-56, 58, 83, 94, 98.

¹¹ „Romania: Impending Crisis?“ in *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-98)*, 26 May 1988, p. 16, CIA.

¹² Vezi *The Washington Post*, 22 March 1990. Povestea originală a fost spusă de jurnalistul de la Sky News, Gary Lawon Honeyford. Előd Kincses, *Marosvásárhely fekete márciusa*, Püski Kiadó, Budapest, 1990, disponibil în engleză ca *Black Spring: Romania's Path from Revolution to Pogrom December 1989-March 1990*, Budapest-Munich, Present LTD, 1992, at http://www.hunsor.se/dosszie/elod_blackspring.pdf.

¹³ Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance — The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990,“ May 2002, PHP. See also Nünlist (2001), PHP.

¹⁴ Christopher Andrews and Vitalyi Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005, p. 500. România a fost de asemenea transferată din grupul de cooperare al serviciilor de informații frățești al statelor din Pactul de la Varșovia. De exemplu în compartimentul de informații externe est german al Stasi, România a fost transferată în grupul statelor „rebele“, „dizidente“ și „renegate“ (grupul G) alături de China, Albania și Iugoslavia. Georg Herbstritt și Stejărel Olaru, *Stasi și Securitatea*, București, Humanitas, 2005, p. 102. Vezi de asemenea „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit“, *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), no. 1 (May 2004).

¹⁵ Vezi documentele sovietice din arhivele Moldovei, Nos. 3, 11, 15 and 27 în Larry L. Watts, *A Romanian INTERKIT? Soviet Active Measures and the Warsaw Pact „Maverick“ 1965-1989*, Cold War International History Project Working Paper #65, December 2012b, Woodrow Wilson International Center for Scholars, at http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. (Hereafter: CWIHP).

tare agresive din partea României, îndreptate împotriva niciunuia dintre vecinii săi — în ciuda unor schimburi de replici adesea acide, care au avut loc la sfârșitul anilor 1980 între Budapesta și București. Și nu s-au descoperit nici arme de distrugere în masă, nici urme că ar fi existat vreodată astfel de arme pe teritoriul României.¹⁶ Departe de a fi militarii șovini arzând de nerăbdare să lanseze un pogrom împotriva minorităților etnice, Forțele Armate Române au jucat, de fapt, după Revoluție, un rol important de mediere între popoare și state — un rol pe care Budapesta l-a recunoscut public.¹⁷

Filmul original al ciocnirilor etnice despre care s-a spus că au fost provocate de români la Târgu Mureș, în martie 1990 — neacceptat multă vreme de anchetatori — și interviurile cu regizorul și jurnalistul britanic care a relatat către Occident ce se întâmpla, au relevat că lucrurile au stat exact invers.¹⁸ Grupul mai mare de demonstranți de etnie maghiară (majoritar în zona respectivă) i-a atacat pe cei de etnie română, iar victima confruntărilor brutale, portretizată în presa internațională drept un etnic maghiar atacat de un șovin român era de fapt un etnic român atacat de maghiari.¹⁹ Jurnaliștilor britanici care relatau ciocnirile li s-au oferit desfășurătoare ale evenimentului gata interpretate, pe care ei n-au avut posibilitatea de a le supune unei verificări, de vreme ce nu i-au putut intervieva pe cei implicați.²⁰

Chestiunea arzătoare este aceasta: cum și de ce au înțeles atât de greșit analiștii americani evoluția situației din România și dinamica relațiilor din interiorul

¹⁶ Vezi „Amenințarea nucleară românească” în capitolul 16 mai jos.

¹⁷ Vezi *Nepszabadsag* (Budapest), 15 December 1990, tradus în *Foreign Broadcast Information Service — East Europe* (FBIS-EEU), no. 243, 18 December 1990, p. 62; Lajos Für interview by Peter Marvanyi on Budapest Kossuth Radio Network, 3 June 1992, 1830 hrs GMT in „Minister Fur on Military Agreements with Romania,” FBIS-EEU-92-109, 5 June 1992, p. 19. Vezi de asemenea, Zoltan Barany și Peter Deak „The Civil-Military Nexus in Hungary” în Constantine P. Danopolous și Daniel Zirker, eds, *The Military and Society in the Former Eastern Bloc*, Boulder, Westview, 1999, p. 46.

¹⁸ Vezi interviul cu directorul programului, Patrick Swain, realizat de Mihai Mincan, „Culisele manipularii conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990”, *Adevărul*, 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi de asemenea Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare” la <http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post-scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au-reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/>. Povești despre pogromul românilor împotriva etnicilor maghiari în Târgu Mureș continuă să circule, cu câteva semne de întrebare: cum o „adunătură” estimată între 500 și maxim 3.000 indivizi ar putea lansa un pogrom împotriva unui grup estimat între 9.000 și maxim 15.000 indivizi sau cum poate avea un pogrom ca rezultat 135 de răniți între cei care l-au comis și numai 33 de răniți între presupusele victime. Ministrul de Externe maghiar Gyula Horn a fost primul care a descris evenimentele din Târgu Mureș ca un „pogrom”, la 22-24 martie 1990, în cadrul reuniunii Consiliului Europei dedicat relațiilor cu Europa Centrală și de Est. Vezi de asemenea „Minority Situation in Romania Seen as Worst in Central Europe” și „Anti-Hungarian Attacks in Mures County Discussed” in the *Foreign Broadcast Information Service’s, Joint Publications Research Service Report: Eastern Europe*, JPRS-EER-90-166, 19 December 1990, U.S. Government Printing Office, pp. 1-2, 5.

¹⁹ Vezi documentarul românesc la <http://www.youtube.com/watch?v=688kayw4Bq0>. Vezi de asemenea Blaine Harden, „Hungary Protests Romanian Mob Action; Ethnic Hungarians Slain, Injured in Transylvania, Budapest Says,” *The Washington Post*, 21 March 1990; „A Bitter Blood Feud: Angry Mobs Attack Ethnic Hungarians,” *The Washington Post*, 22 March 1990.

²⁰ Conform lui Swain, el a fost angajat de postul londonez de televiziune Channel 4 pentru a realiza un segment al unui program numit „Și zidurile au căzut: vecinii răi” dar proiectul a fost finanțat și produs numai de Budapesta. Mai mult, imaginile filmului și informațiile privind identitatea grupurilor și indivizilor ca și natura acțiunilor ce au avut loc au fost asigurate de producătorul maghiar. Swain s-a bazat în întregime pe partenerii lui pentru interpretarea evenimentelor și nu a interviuat niciun român ca parte a proiectului. Vezi Mincan (2010).

Pactului? Cu siguranță, aceste concluzii eronate au fost plauzibile grație logicii situației. Mediul economic și politic intern din România degenera atât de repede, încât părea că este în cădere liberă, în vreme ce reformele în direcția liberalizărilor erau respinse din start de dictatura care îmbătrânea și devenea tot mai capricioasă.²¹ S-a presupus, așadar, că lipsa de rațiune internă s-a aflat și la baza comportamentului extern.

După aceea, declinul accelerat al situației din interiorul României a fost adesea citat ca aflându-se la baza acestei schimbări de paradigmă. Totuși, nu este o explicație satisfăcătoare pentru modul greșit în care au fost percepute în SUA politicile externe și de securitate ale României. În primul rând, modificarea paradigmei de interpretare a survenit în prima parte a anilor 1980, cu cel puțin un an înainte de apariția lui Mihai Gorbaciov și a reformelor sale în direcția liberalizării — și cu câțiva ani înainte ca Gorbaciov să renunțe la încercarea de a reînvia imperiul sovietic în conformitate cu cadrul oferit de protectorul său, Iuri Andropov, și să abordeze relațiile externe pe linia „noii gândiri”.²² De exemplu, în 1984, încă nu exista niciun fel de liberalizare politică în interiorul Blocului sovietic, care să ducă la etichetarea Bucureștiului drept „întârziat”.²³

Între 1982 și 1984, liderul sovietic Andropov a încercat să exercite un control sovietic mai puternic asupra membrilor Pactului de la Varșovia, impunând în același timp represalii împotriva disidenților din Blocul sovietic.²⁴ Legea marșială fusese aplicată în Polonia — și, deși ridicată oficial în 1983, restricțiile sale abuzive deveniseră foarte vizibile spre finele anilor 1980.²⁵ Iar Bulgaria a continuat să practice represii atroce asupra identității minoritare, pe tot parcursul deceniului.²⁶ Chiar și Ungaria s-a simțit obligată să-și înăsprescă temporar acțiunile la adresa disidenților politici.²⁷ Reprimarea disidenței din interiorul URSS

²¹ Vezi de exemplu *Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), May 1988, p. 7, annex, CIA.

²² Ibid; Mikhail Tsygkin, „Moscow’s Gorbachev: A New Leader In The Old Mold,” *Backgrounder* #451, *The Heritage Foundation*, 29 August 1985; Ronald D. Asmus, „Gorbachev and Europe,” *RAD Background Report* 130, RFER, 18 November 1985, OSA, Box, 101, Folder 2, Report 20; Harry Gelman, *Gorbachev’s Policies Toward Western Europe: A Balance Sheet*, R-3588-AF, Santa Monica, RAND, October 1987; Harry Gelman, *Gorbachev’s First Five Years in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions*, R-3951-A, Santa Monica, RAND, May 1990.

²³ Astfel, de exemplu, diferite figuri politice și militare din România care au susținut după 1989 că au conspirat împotriva lui Ceaușescu și a regimului său la începutul anilor ‘80 mai curând în favoarea liberalizării decât împotriva controlului sovietic pur și simplu nu sunt credibile. Vezi de exemplu general Nicolae Militaru și Silviu Brucan, „Adevărul si numai adevărul,” *România Liberă*, ianuarie 1990. Interesant, Ion Iliescu, președintele ad-interim al Autorității Provizorii după revoluție și primul președinte ales și unul dintre disidenții din interiorul partidului înainte de 1989 a refuzat să se alăture complotului evident pro-sovietic împotriva lui Ceaușescu la începutul anilor ‘80.

²⁴ Vezi de exemplu *Andropov’s Approach to Key US-Soviet Issues* (NIE 11-9-83), 9 August 1983 (declassified 27 February 2001), pp. 19-22, CIA.

²⁵ J. F. Brown, *Poland Since Martial Law*, N-2822-RC, Santa Monica, RAND, December 1988, pp. 4, 13, 22.

²⁶ Lilia Petkova, „The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000,” *The Global Review of Ethnopolitics*, vol. 1, no. 4 (June 2002), pp. 42-59; Bozhidar Zahariev, „The Treatment of Ethnic Turks by the Bulgarian Communist Party and Their Status Quo,” 2003, at <http://www.ithaca.edu/hs/depts/history/docs/histjourndocs/spring04/turkishminorities.pdf>; Jeri Laber, *Destroying Ethnic Identity: The Turks of Bulgaria*, Helsinki Watch, September 1987. See also Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1992.

²⁷ Sunt puține studii comparative ale liberalizării sau lipsesc cu desăvârșire în blocul sovietic și tind să se bazeze pe indicatori impresionisti. Statisticile disponibile despre numărul preoților și disidenților arestați,

era, desigur, cea mai rea dintre toate. Și, cum se întâmplase deja timp de 40 de ani, majoritatea de etnie română din RSS Moldovenească rămăsese cea mai sever privată de drepturi dintre toate naționalitățile din cadrul URSS.²⁸

Singura direcție în care România își câștigase în mod evident pe drept eticheta de „cea mai rea“ era aceea a nivelului de trai. Românii sufereau sub povara triplă a unei economii naționale centralizate, a unor politici draconice de austeritate introduse încă din 1981 pentru stingerea datoriei naționale și a lipsei oricărui subsidii sovietice (sau occidentale), dintre cele pe care Moscova le acorda regulat tuturor celorlalți membri ai Pactului, pentru a împiedica apariția unor nemulțumiri populare care ar fi amenințat supremația comunismului.²⁹ Totuși, și aici, ca peste tot, posibilitatea de a face diferența prin comparație era considerabil diminuată de gravitatea stării economiei din întregul Bloc sovietic³⁰. Ideea centrală a acestui studiu subliniază că perceperea constant greșită a României de către SUA poate fi înțeleasă nu ca reprezentând mai întâi de toate o reacție la situația internă care se degenera, ci mai degrabă ca reflectarea unor vulnerabilități inerente ale procesului analitic, conjugată cu o dezinformare intenționată care a exploatat aceste vulnerabilități.³¹

*România ca problemă analitică:
moștenirea unei înțelegeri eronate*

[...] Problema fundamentală era că România constituia o anomalie în cadrul Blocului sovietic. România a reprezentat o provocare analitică majoră mai întâi din cauză că această caracteristică bizară a sa — faptul că legitimitatea și existența sa ca stat teritorial fuseseră contestate de toate celelalte partide comuniste (și de însăși ideologia marxist-leninistă), timp de două decenii înainte ca acestea să preia puterea în țările respective — fusese trecută cu vederea în totalitate de analiștii occidentali și de Occident în general. Probabilitatea — de fapt inevitabilitatea — ca România să se arate sfidătoare cu orice ocazie a fost, prin urmare,

încarcerată, bătută sau omorâtă sau despre oportunitățile de învățare în limba maternă, folosirea limbii în administrația locală, cazuri de schimbări forțate de nume, dislocări etc. sugerează că România nu s-a situat cel mai rău la niciuna din aceste categorii.

²⁸ Vezi de exemplu Dennis Deletant, „Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia“ in Michael Kirkwood, editor, *Language Planning in the Soviet Union*, London, Macmillan and University of London, 1989.

²⁹ Keith Crane, *The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe*, R-3368-AF, Santa Monica, RAND Corporation, May 1986, pp. 4-5, 19, 31, 56; J. F. Brown, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia*, N-2498-FF, Santa Monica, RAND Corporation, December 1986, pp. 5, 11; A Ross Johnson, chair, Barbara Kliszewski, rapporteur, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, RAND Corporation, April 1987, pp. 28, 31.

³⁰ Laura D'Andrea Tyson, *Economic Adjustment in Eastern Europe*, The RAND Corporation, R-3146-AF, September 1984, pp. 75-76, 94; F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, RAND Corporation, December 1984, pp. 30-32.

³¹ Așa cum este folosit aici, termenul „vulnerabilități interne“ se referă la ceea ce un alt autor a numit „inamici inerenti“ — „extraordinar de rezistenți“ și limitările insistente și disfuncționalitățile care „cresc din“ practica analizelor de informații și „cuprind procesul indiferent cine e implicat“. Richard K. Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*, New York, Columbia University Press, 2007, p. 12.

percepută flagrant greșit ca reprezentând exact opusul ei; iar analizele și-au limitat considerațiunile asupra variabilelor semnificative la existența unei forțe sovietice coercitive copleșitoare (pierzând din vedere interesul român sau limitările apărute o dată cu exercitarea acestei forțe).

Procesele analitice instituționalizate nu țin seama prea ușor de anomalii. Apariția probabilului, evenimentul anticipat, continuarea tendințelor curente — nici una dintre acestea nu pune probleme analiștilor. Spre deosebire de ele, anomaliile constituie surprize improbabile. Este dificil să te pregătești pentru ceva ce, prin definiție, te găsește nepregătit.

Și este în mod special dificil să acceptăm că improbabilul s-a întâmplat atunci când acesta are implicații serioase asupra paradigmatelor de gândire curente. Avem o gamă largă de mecanisme prin care ignorăm sau asimilăm anomaliile, în cadrul nostru curent de înțelegere, chiar și atunci când anomalia chiar ne stă în cale. Este extraordinar cât de des un elefant intră neobservat și cât de puțini îl văd când se află în mijlocul camerei — și cum până și cei care-l văd tind să găsească explicații raționale pentru prezența sa acolo.

În mare parte, această stare a lucrurilor poate fi atribuită unei serii de „suspecți de serviciu“ care duc la erori în analiza serviciilor de informații — tendințele cognitive, patologia organizațională și dezinformarea intenționată.³² Tendințele cognitive sunt modele mentale prost aplicate. Modelele mentale care ne abilitază în mod normal să înțelegem mai rapid, devin distorsiuni atunci când nu sunt adecvate la situația respectivă. Ele constituie acele lucruri deja cunoscute și considerate adevărate, pe baza cărora procesăm informațiile noi, ușurând procesul prin care, pe de o parte, informația ce ne confirmă „adevărurile“ ajunge să fie acceptată și, pe de alta, devenind extraordinar de dificil ca informația contrară — anormală — să primească atenția cuvenită sau să fie analizată în mod serios.

Tendințele cognitive ne concentrează atenția asupra unor direcții anume, deturnând-o de la altele. Într-un sens, ele acționează ca un telescop care oferă o imagine de o claritate deosebită asupra unei serii finite de elemente, ascunzând privirii ceea ce se află dincolo de câmpul de percepție vizuală. Când modelele mentale sunt adecvate, ele ne ajută să ajungem mai rapid la o înțelegere pe cât posibil corectă. Când nu sunt astfel, seamănă cu un foc de armă tras de la distanță mare; înclini doar puțin vârful armei, dar glonțul trece la kilometri distanță de țintă.

Patologiile organizaționale includ o mare varietate de distorsiuni de mai mică amploare, erori și practici disfuncționale, inerente proceselor instituționalizate ale serviciilor de informații. Primele pe listă sunt compartimentalizarea și secretizarea, care devin patologice atunci când informația critică nu este împărtășită și, prin urmare, nu poate influența sau corecta analizele conduse de celelalte departamente. O altă eroare repetată este „tendința retrospectivă“ prin intermediul căreia analiștii continuă să folosească concluziile și evaluările anterioare în redactarea evaluărilor curente, multă vreme după ce dovada pe baza căreia fusese

³² Pentru discuții mai detaliate despre prejudecățile cognitive și patologia organizațională, vezi de exemplu Richards J. Heuer, Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999.

realizată evaluarea anterioară a fost dovedită falsă, depășită de informații mai precise sau discreditată în orice alt mod.

Dezinformarea — includerea intenționată de informații eronate în sistemele de comunicare ale adversarului, pentru a-i induce în eroare elitele și/sau publicul — nu este inerentă procesului instituționalizat din serviciile de informații, dar caută adesea să exploateze vulnerabilitățile inerente ale acestui proces.³³ Poate fi folosită pentru a dăuna relațiilor și reputației unor entități, indivizi sau politici, ori pentru a îmbunătăți relațiile și reputația prin intermediul unor operațiuni de „sporire a prestigiului“. Adesea caută să incite la acțiune sau la inacțiune din partea țintei, împotriva intereselor acesteia. Și este cea mai eficientă când este îndreptată în mod specific către tendințele cognitive ale țintei, confirmându-i astfel ceea ce deja credea. Rareori obișnuim să examinăm îndeaproape confirmările aparente ale lucrurilor despre care „știm“ că sunt adevărate.

*Tendința cognitivă de bază: România
„cea mai puțin capabilă“ să înfrunte Moscova*

Tendința cognitivă cea mai persistentă, care a condus la o înțelegere greșită și la alte câteva distorsiuni, a fost aceea că România a fost percepută ca fiind satelitul sovietic „cel mai puțin capabil“ sau cel mai puțin probabil să facă probleme Moscovei. Acest lucru era deja consacrat atunci când CIA a fost fondată, în 1947, pe baza observării la prima mână a brutalității și omniprezenței sovietice, de personalul Oficiului de Servicii Strategice, la sfârșitul războiului.³⁴ Conform unei evaluări din 1949:

România, unde controlul sovietic este aproape total, este considerată cea mai puțin capabilă, în situația curentă, să se rupă de stăpânii săi de la Kremlin. ... Tendința curentă spre o dominație completă a sovieticilor asupra României se așteaptă să continue, (astfel) aducând țara încă și mai aproape de încorporarea în URSS. O dezertare de tipul celei a lui Tito este improbabilă, în principal din cauza unei ample prezențe militare sovietice în țară. Deși unii membri individuali ai Partidului Comunist pot fi înlocuiți ocazional, un astfel de deviaționism de sorginte naționalistă nu poate fi considerat o amenințare la adresa stabilității regimului pro-sovietic.³⁵

³³ Pentru discuții mai detaliate despre dezinformare, despre cum funcționează și formele pe care le poate lua, vezi de exemplu Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985; United States Information Agency (USIA), *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991*, Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations, Washington D.C., June 1992, at www.intelli.muskingum.edu. Despre campaniile împotriva României vezi Watts (2012b). Vezi de asemenea Gheorghe Negru și Elena Negru, „Cursul deosebit“ al României și supărarea Moscovei: *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989)* volumul I: 1965-1975, Chișinău, Destin Românesc, 2012.

³⁴ Câțiva ani mai devreme, șeful Biroului de Servicii Strategice (OSS) din sud-estul Europei, și mai târziu șeful operațiunilor CIA, Frank Wisner, raporta deja că „dominația sovietică în România era completă“. *Romania: The How of Enslavement*, undated, CIA. Raportul original al lui Wisner este actualizat în 1951. Vezi de asemenea *National Intelligence Estimate: Soviet Control of the European Satellites and their Economic and Military Contributions to Soviet Power, Through Mid-1953*, 7 November 1951, CIA.

³⁵ *Intelligence Memorandum No. 248: Satellite Relations with the USSR and the West*, 7 November 1949, pp. 1-2, 6, 8, 14, CIA.

Evaluarea continua în așa manieră încât să asigure faptul că orice rebeliune în interiorul Blocului ar fi tratată ca nesinceră (în mod cert pe vremea lui Stalin). Despre regimurile est-europene „se așteaptă să rămână, în fond, antagonice față de SUA“, în linia politicii sovietice, în timp ce „orice relaxare a acestei politici“ era considerată din start, fără echivoc, ca fiind „temporară și din motive pur oportuniste“.³⁶ Dacă România era „cea mai puțin capabilă“ să se „rupă“ de Moscova, Polonia era percepută într-o poziție diametral opusă, ca fiind statul „cel mai probabil“ să încerce să se debaraseze de controlul sovietic (iar, la mijlocul anilor 1950, Ungaria fusese etichetată ca fiind „cea mai problematică“).³⁷

La începutul anilor 1950, pe măsură ce România începea să manifeste o nesupunere ostentativă, depășind în acest sens Polonia și Ungaria, analiștii au interpretat acest lucru folosind mecanismele standard care nu amenințau tendințele cognitive sau evaluările anterioare.³⁸ Când nu a mai putut fi ignorată, sfidarea României a fost percepută ca făcând parte dintr-un spectru de manifestări care, privite de la orice capăt al spectrului și din mijlocul său, devin la rândul lor tendințe cognitive perfect formate.³⁹ La un capăt, sfidarea a fost considerată o înșelătorie totală — o farsă destinată să permită infiltrarea României în spatele liniilor inamice. La mijloc se afla o poziție ceva mai puțin sinistă, o acțiune spectaculoasă și egoistă, lipsită de orice semnificație politică relevantă — „o poveste spusă de un idiot, plină de zarvă și de agitație, dar lipsită de semnificație“.⁴⁰

La celălalt capăt al spectrului, era privită ca un fenomen autentic, dar „limitat“; o „semi-autonomie“ și o „cvasi-independență“, cu granițe rigide. Această variantă considera performanța României ca fiind vârful spectaculos al unui aisberg est-european mult mai adânc — celelalte țări membre ale Pactului ar fi fost implicate într-o „opoziție ascunsă“ mult mai substanțială, oferind în liniște un „sprijin tacit“ și „limitat“ primadonelor politice române.

Cel mai convenabil mod de a aborda sfidarea neanticipată a românilor era să n-o abordezi deloc, s-o ignori și să ți-o alungi din minte, considerând-o un truc

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid. Pentru Ungaria vezi de asemenea *National Intelligence Estimate: Current Situation and Probable Developments in Hungary (NIE 12.5-55)*, 29 March 1955, p. 1, CIA.

³⁸ Aceasta poate deasemenea reprezenta o variantă de „proiecție aposteori“ în care analiștii tind să dateze un comportament la momentul cel mai apropiat de ei. Astfel, abordările de la începutul anilor 1950 au fost respinse ca neserioase și au rămas neexplorate și testate iar mai apoi nu au mai existat. După 1958 același gen de abordări, ce foloseau același limbaj și care indicau aceeași schimbare politică au fost luate în serios. Astfel serviciile de informații ale SUA descriau inițiativele românești ca „începute în 1958“ mai curând decât după 1958. Nu ne este oferită nicio explicație de ce dintr-o dată sinceritatea a fost asociată eforturilor românești. În 1953 serviciile de informații ale SUA concluzionau că România, împreună cu Ungaria și Bulgaria „se așteaptă să lupte efectiv“ pentru Kremlin într-un război general, în timp ce forțele armate ale Germaniei de Est și ale Cehoslovaciei erau „cele mai puțin demne de încredere“. *Probable Developments Within the European Satellites, Through Mid-1955 (NIE-87)*, (Supersedes NIE-33), 28 May 1953, p. 8, CIA. Polonia, ca și Iugoslavia, fusese deja mult mai atent analizată ca o entitate separată de restul blocului sovietic.

³⁹ Prima propunere de colaborare a lui Gheorghiu-Dej cu SUA din toamna anului 1953 nu a primit niciun răspuns. Dan Cătănuș, „O săptămână fără precedent în istoria relațiilor SUA cu România“ 4-11 August 1963, *Studii și materiale de istorie contemporană* (Academia Română, Institutul de Istorie „Nicole Iorga“), 2003, pp. 255-259. Din februarie 1957 *National Intelligence Estimate* argumenta că „formarea unei presiuni efective pentru schimbare“ a fost prevenită în România din cauza lipsei „tradițiilor naționaliste agresive“ ale Poloniei sau Ungariei și au fost supuse „intimidantei prezențe a trupelor sovietice“. *Stability Of The Soviet Satellite Structure (NIE 12-57)*, 19 February 1957 (declassified 22 September 1993), CIA.

⁴⁰ Din William Shakespeare, *Macbeth*, Actul 5, Scena 5.

calculat să impresioneze. Astfel, spectaculoasele sfidări periodice ale României la adresa Moscovei erau privite ca inofensive pentru scopurile politicii sovietice și ca făcând parte dintr-o înșelătorie de mai mare amploare, prin care România încerca să „spargă” zidurile de apărare ale Occidentului, pentru a-l submina din interior, în beneficiul Kremlinului.

Acesta a fost cazul abordării „fără precedent” pe care a avut-o liderul de partid Gheorghe Gheorghiu-Dej, în decembrie 1955, față de trimisul SUA la București. Gheorghiu-Dej a „subliniat, în fața reprezentantului american Thayer, necesitatea construirii unor relații culturale și economice apropiate între România și Statele Unite” și a „promis cooperare din partea României pentru înlăturarea măsurilor represive care existaseră în trecut”.⁴¹ Thayer — care, paradoxal, fusese unul dintre primii observatori americani care notaseră că românii „chiar încearcă să iasă” de sub cizma Moscovei — a privit această abordare extraordinară ca fiind neserioasă, recomandând să nu fie urmată de acțiuni concrete din partea americanilor.

Recomandarea lui Thayer este o mărturie elocventă asupra puterii tendințelor cognitive. Prim-ministrul român îl abordase pe aceeași temă cu o lună în urmă: îndelungatele discuții publice din decembrie cu Gheorghiu-Dej îi incluseră pe același prim-ministru, un fost prim-ministru și pe ministrul de Externe.⁴² Iar Thayer a recunoscut chiar că accentul pus de Gheorghiu-Dej pe „construirea de strânse relații personale, culturale și economice” cu Vestul fusese „refrenul oficialităților române în relația cu diplomații occidentali, în acea seară”.⁴³

Puterea acestei tendințe cognitive explică parțial minimalizarea modului în care românii au ignorat cu ostentație eforturile ambasadorului sovietic, Andrei Epișev, „de a interveni în acele două ore de conversație”.⁴⁴ Pe de o parte, a comentat CIA, românii deja dovediseră o „lipsă de respect” similară față de predecesorul lui Epișev la ambasada sovietică din București⁴⁵. Pe de altă parte, Epișev fusese caracterizat drept un „politician carierist și considerat mai puțin important decât Mark Borisov Mitin, redactorul-șef sovietic al revistei muribunde a COMINFORM-ului cu sediul la București (care curând după aceea a fost mutată la Praga și redenumită *Problemele păcii și socialismului/Revista marxistă mondială*).⁴⁶ Așa cum transmisese Thayer către Departamentul de Stat:

⁴¹ „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US” in *Current Intelligence Bulletin*, 4 December 1955, Special Collections, „Best of Crest,” CIA.

⁴² *Telegram From the Legation in Romania to the Department of State*, Bucharest, November 20, 1955, 9 a.m., Document 149, *Foreign Relations of the United States, 1955-1957*, Volume XXV, *Eastern Europe*.

⁴³ Un memorandum al Departamentului de Stat nota că experiența nu a lăsat nicio impresie virtuală asupra lui Thayer ca indicând independența. În schimb Thayer insista „că nu există semne că liderii români s-ar putea rupe de modelul comunismului rusesc sau de controlul sovietic al bazelor lor politice”. *Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant) to the Secretary of State*, Washington, December 27, 1955, Document 42 in *Foreign Relations of the United States, 1955-1957*, Volume XXV, *Eastern Europe*.

⁴⁴ „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US” in *Current Intelligence Bulletin*, 4 December 1955, CIA. CIA nu era conștientă de rolul de lider al lui Epișev în cadrul serviciilor de securitate sovietice din acel timp.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. Revista lui Mitin a fost închisă în totalitate în 1956. În 1958 o nouă revistă ideologică a blocului sovietic — *Problemele păcii și socialismului/Revista marxistă mondială* — a fost lansată la Praga.

Ambasadorul sovietic a făcut tot posibilul pentru a întrerupe conversația, care a durat circa două ore, dar a fost ignorat de români. Diplomații occidentali au relatat această neobișnuită lipsă de respect dovedită de români față de ambasadorul sovietic, dar au avertizat că aceasta nu trebuie luată drept un indicator al independenței României, ci că mai degrabă s-ar datora incapacității respectivului individ. Ei au comentat că aceasta era prima ocazie semnificativă în care oficialii români s-au arătat dispuși să aibă discuții relaxate cu Vestul.⁴⁷

Totuși, Epișev era ceva mai mult decât un „politician de carieră”. Descrier de alți oficiali militari est-europeni drept „unul dintre cei mai siniștri oficiali sovietici” pe care-i cunoscuseră vreodată, generalul Epișev fusese șeful de cadre al CC al PCUS după război, apoi a fost ministru adjunct pentru Securitatea Statului (MGB, unul dintre predecesorii imediați ai KGB-ului), cu puțin timp înainte de numirea sa la București.⁴⁸ Specialist în controlul politic atât al cadrelor civile, cât și al celor militare, Epișev era de asemenea membru al conducerii sovietice a „Clanului Moldovenesc” și servise în calitate de comisar politic sub generalii Hrușciiov și Brejnev în Ucraina, în timpul războiului, iar mai apoi în teritoriile românești ocupate care au devenit ulterior Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, unde Hrușciiov a impus o rusificare brutală a oamenilor și a provinciei respective, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.⁴⁹

Circumstanțele numirii sale au fost și ele excepționale. Imediat după cererea din partea lui Gheorghiu-Dej de retragere a trupelor sovietice, din august 1955, Epișev a fost transformat dintr-o dată în diplomat și numit ca ambasador sovietic în România. Numirea sa a fost atât de precipitată, încât a necesitat retragerea prematură a ambasadorului de la acel moment, L. G. Melnikov — și el, de altfel, un *rusificator* faimos și fost lider de partid ucrainean.⁵⁰

După mai bine de cinci ani la București și alți doi petrecuți la Belgrad, generalul Epișev devenise șeful Administrației Politice Principale (APP) a armatei sovietice; un câine de pază politic care veghea asupra forțelor armate sovietice și asupra tuturor armatelor din Pactul de la Varșovia. El a deținut această poziție

⁴⁷ *Telegram From the Legation in Romania to the Department of State*, Bucharest, December 1, 1955, 3 p.m., Document 149, *Foreign Relations of the United States, 1955-1957*, Volume XXV, *Eastern Europe*. Ne putem întreba ce „diplomați vestici” l-au sfătuit pe Thayler să nu-l ia pe Gheorghiu-Dej în serios și dacă bazele judecății lor erau limitate la o subestimare eronată și manifestă a importanței lui Epișev.

⁴⁸ Vezi de exemplu Jan Sejna, *We Will Bury You*, London, Sedgwick and Jackson, 1982, p. 42. Pentru trecutul lui Epișev vezi de exemplu Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*, New York, Oxford University Press, 1996, p. 141. Timothy J. Colton, *Commissars, Commanders, and Civilian Authority: The Structure of the Soviet Military Politics*, Harvard University Press, 1971, pp. 23-25, 28, 67, 100, 112, 104, 198. Robert Slusser, „Alexei Alexeevich Yepishev,” in George Simmonds, editor, *Soviet Leaders*, New York, 1967, p. 142; Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965*, Berkeley, University of California Press, 1971, pp. 141, 171.

⁴⁹ Despre influența lui Epișev în România, vezi Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958*, Durham, Duke University Press, 1992, pp. 135-137. Un analist nota despre numirea târzie a lui Epișev că acesta este „un asociat apropiat al lui Hrușciiov, cu o lungă carieră în serviciile de securitate și o implicare adâncă în activitățile de control politic, Epișev era în mod cert omul care putea înfrânge rezistența corpului de ofițeri și numirea sa sugera că o confruntare era iminentă. Roman Kolkowicz as cited in Christoph Bluth, *Soviet Strategic Arms Policy Before SALT*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 144.

⁵⁰ Michael Parrish, *The Lesser Terror: Soviet State Security 1933-1953*, Westport, CT, Greenwood, 1996, pp. 303-304.

timp de 23 de ani, din 1962 până la moartea sa, în 1985. Ca șef al APP, principala sa preocupare era gradul de încredere politică prezentat de ofițeri și „problema etnică“ din interiorul Pactului de la Varșovia, așa încât nu ar trebui să ne surprindă faptul că a devenit un critic constant al strategiei independente de apărare a României, de vreme ce aceasta amenința coeziunea alianței.⁵¹ Epișev a fost totodată un fel de „piață rea“ a invaziei, conducând ultima misiune de recunoaștere în Cehoslovacia la nivel de ofițeri superiori, chiar înainte de invadarea acesteia, în august 1968, și apoi în Afganistan, înainte de invazia din decembrie 1979.

Deși în aceeași linie cu tendințele cognitive predominante, care percepeau România ca fiind „cea mai puțin capabilă“ sau care era cel mai puțin probabil să înfrunte Moscova, faptul că Thayer a ignorat și a minimalizat rebeliunea incipientă a românilor este posibil să fi reflectat și patologia organizațională a serviciilor de informații. Thayer — mai degrabă ofițer de carieră în CIA decât diplomat de profesie — fusese și șef al biroului de la Paris. Și de vreme ce misiunea sa se concentrează asupra culegerii de informații, șeful biroului se preocupa și de protejarea personalului și a operațiunilor aflate sub comanda sa, o activitate ce presupune o atenție sporită asupra problemelor de contraspionaj. Oricum, recomandarea lui Thayer a fost ascultată, iar oferta Bucureștiului nu a fost luată în considerare în mod serios la Washington, decât după plecarea acestuia.

Între timp, Gheorghiu-Dej își lansase campania de îndepărtare a trupelor sovietice din țară, la începutul lui august 1955, atrăgând furia lui Hrușciov și o înghețare a relațiilor sovieto-române pentru o perioadă de trei luni.⁵² Ecurile acestor eforturi care au reușit să ajungă la CIA și la Departamentul de Stat au fost ignorate, fiind considerate o mișcare de propagandă inițiată de Kremlin, lipsită de importanță.⁵³ În octombrie 1956, cu o săptămână înainte de revolta din Ungaria, Bucureștiul a inițiat, alături de Belgrad, un efort, mort în fașă, de a stabili o politică de non-intervenție în problemele interne, ca principiu esențial al relațiilor dintre țările socialiste.⁵⁴ Cu o lună înainte, Gheorghiu-Dej se oferise să-l

⁵¹ Christopher Jones, „Reflections on Mirror Images: Politics and Technology“ in Emily O. Goldman and Leslie C. Eliason, editors, *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, Stanford, Stanford University Press, 2003, p. 143.

⁵² Strobe Talbot, editor, *Khrushchev Remembers*, Boston, Little, Brown & Company, 1970, p. 514; Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, 1995, p. 264. Vezi deasemenea Ioan Scurtu, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, pp. 221-222; Hlihor and Scurtu (2000), pp. 172-175; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Center for Romanian Studies, 2000, pp. 18-20.

⁵³ Vezi de exemplu *National Intelligence Analysis: Probable Evolutions of the European Satellites Up To 1960*, 10 January 1956, NARA, Washington D.C., Record Group (RG) 263, CIA/NIE, box 3, folder 86, p. 14, CIA. Această atitudine poate fi parțial motivată de supraestimarea gradului în care recenta semnare a Pactului de la Varșovia reprezenta faptul împlinit în termenii controlului sovietic. De exemplu, un deceniu mai târziu, *National Intelligence Estimate No. 11-14-63* (8 January 1964) afirma că din „mai 1955, sovieticii și forțele sateliților europeni au fost parte dintr-o comandă militară unică stabilită de Pactul de la Varșovia“ plasând-o pe ultima „sub controlul ultim al Înalțului Comandament Sovietic“ în timp de război și lăsând comanda comună cu „un rol mic sau niciun rol de operare“. „Modul și măsura“ în care forțele sateliților ar fi angajate, continuă evaluarea, era „probabil determinată de estimarea sovieticilor privind efectivele și fiabilitatea lor și de disponibilitatea lor de sprijin“. Astfel, politica și comportamentul statelor satelite era nesemnificativă pentru angajamentul lor în operațiunile ofensive, și controlul militar sovietic a fost considerat că există la un nivel care nu a fost atins înainte de începutul anilor 1970 — și niciodată atins în România.

⁵⁴ Hlihor and Scurtu (2000), p. 179.

ajute pe Mao Zedong să abordeze SUA pentru a-și soluționa pretențiile economice substanțiale de după cel de-al Doilea Război Mondial.⁵⁵

În ajunul intervenției sovietice, pe 31 octombrie 1956, Bucureștiul și-a stabilit strategia de lobby în cadrul Pactului de la Varșovia pentru retragerea tuturor trupelor și consilierilor sovietici, folosind argumente care puteau fi aplicate, de altfel, pentru întreaga Europă de Est.⁵⁶ Din motive care pot reprezenta consecința combinată a tendințelor cognitive și a unei dezinformări intenționate, serviciile de informații din SUA au perceput exact invers eforturile conducerii române, prezicând „că regimul din România va rezista presiunii populare pentru înlăturarea trupelor sovietice“, când de fapt regimul se preocupa intens să facă lobby în exact acest scop.⁵⁷

Ca reacție la reprimarea militară sovietică a revoltei din Ungaria, serviciile de informații din SUA au declasat posibilitatea oricărei alte sfidări în cadrului Blocului (cu excepția parțială reprezentată de Polonia). De exemplu, un buletin *National Intelligence Estimate* de la mijlocul lui februarie 1957 conchidea: „Controlul sovietic asupra statelor-satelit este aproape complet și este improbabil să se diminueze sau să fie contestat cu succes din interior, pe perioada luată în considerare.“⁵⁸ Această evaluare a fost reiterată și mai puternic în anul următor, prin identificarea revoltei populare și a sfidării pe diferite probleme ca fiind la fel de improbabile din partea oricăruia dintre sateliți: „Considerăm că reapariția unei revolte populare sau a unei încercări a vreunui partid comunist satelit de a sfida Moscova pe teme vitale este improbabilă, cel puțin în următorii ani.“⁵⁹

Impactul acestui raționament poate fi regăsit în buletinul *National Intelligence Estimate* din februarie 1958, care identifică mai întâi tendințele spre

⁵⁵ Romulus Ioan Burdura, *Politica Independență a României și relațiile Româno-Chineze 1954-1975: Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 2008, volumul I, Documentul nr. 2, pp. 95-96.

⁵⁶ În data de 31 octombrie 1956, Comitetul Central (CC) al Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român (PRM) și-a instruit delegații la conferințele Pactului de la Varșovia să „discute problema staționării trupelor sovietice în România cu guvernul Uniunii Sovietice... guvernul român nu considera a fi necesară staționarea trupelor sovietice pe teritoriul său, și retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul RPR ar lipsi forțele de opoziție, atât interne cât și externe, de oportunitatea de a crea o agitație antisovietică. În același timp, delegațiile guvernamentale ale RPR trebuiau să ridice în fața guvernului Uniunii Sovietice problema rechemării consilierilor sovietici care lucrau pentru diferite instituții.“ Corneliu Mihai Lungu and Mihai Retegan, eds, *1956. Explozia: Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 148; Hlihor and Scurtu (2000), p. 179.

⁵⁷ *Current Intelligence Bulletin: The Hungarian Situation (Information as of 1700, 6 November 1956, 7 November 1956 (declassified 6 October 1997)*, p. 13, CIA. Potențialul pentru dezinformare privitor la intențiile României de a juca un rol în cadrul evaluărilor CIA creșteau dacă erau implicate sursele ungare, ceea ce era probabil în cazul unui raport despre situația Ungariei. Secretarul de Stat al SUA John Foster Dulles evidenția credința Departamentului de Stat că Polonia a presat pentru retragerea trupelor sovietice din Ungaria în 1956 în timp ce România a sprijinit prezența lor. *Circular Telegram From the Department of State to Certain Diplomatic Missions*, Washington, November 2, 1956 —10:16 p.m., Document 157 in *Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volume XXV, Eastern Europe*. Din contră, Gomulka a insistat ca trupele sovietice să rămână atât în Ungaria cât și în propria sa țară, în timp ce Gheorghiu Dej a evitat subiectul pentru a nu compromite propriile lui eforturi de a îndepărta trupele sovietice din România, în curs de derulare din 1955. Vezi de exemplu Sergei Khrushchev, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953-1964*, Volume 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 652, 670-672, 705-709.

⁵⁸ *Stability Of The Soviet Satellite Structure (NIE 12-57)*, 19 February 1957 (declassified 22 September 1993), 14 pp, CIA. *Estimate* a acoperit următorii cinci ani.

⁵⁹ *Soviet Capabilities and Policies 1958-1963 (NIE 11-4-58)*, CIA.

independență ale României, iar apoi le asimilează unei tendințe cognitive care percepe independența României ca nefiind probabilă:

Încă de la revolta din Ungaria, regimul din România a avansat, din unele puncte de vedere, mai mult decât ceilalți sateliți ortodocși, în direcția generală a reformei post-staliniste. De exemplu, pare să fi făcut eforturi măsurabile de îmbunătățire a condițiilor de trai și pentru intensificarea comerțului cu Occidentul. Mai mult decât atât, relațiile României cu Iugoslavia au fost constant mai bune decât cele ale altor sateliți ortodocși, țara reluându-și campania de îmbunătățire a relațiilor cu SUA, pe care o începuse înainte de evenimentele din Ungaria.⁶⁰

Evaluarea desconsidera apoi informațiile de la celelalte surse est-europene care confirmau toate acestea și insista asupra faptului că trebuie să existe o explicație mai bună — adică una consecventă cu tendința cognitivă prevalentă — pentru comportamentul României:

Unii observatori iugoslavi și polonezi optimiști au sugerat că România ar încerca, treptat, să se apropie de statutul de autonomie, din proprie inițiativă. Noi credem că factorii citați în sprijinul acestei teze pot fi explicați mai satisfăcător în alți termeni — de pildă o nevoie reală de intensificare a comerțului cu Occidentul, o îmbunătățire economică internă și o dorință aparentă a regimului de a se identifica cu politicile lui Hrușciiov. Credem că dacă, într-adevăr, regimul din România ar ajunge să capete o autonomie vizibil crescută, acest lucru s-ar obține treptat și cu precauție — și numai sub auspiciile Moscovei.⁶¹ [...]

Aceeași anticipată lipsă de sfidare din partea Bucureștiului le-a permis observatorilor americani să conchidă că retragerea efectivă a trupelor sovietice din România, din mai-iulie 1958, nu ar avea nicio semnificație strategică. Într-un paragraf adăugat abia la sfârșitul unui *Buletin Zilnic* al CIA redactat pentru Casa Albă și pentru alte departamente federale, ca „articol de ultim moment“, Agenția afirma, simplu, că retragerea „tuturor forțelor (sovietice) din România și a unei divizii din Ungaria este destinată în principal să facă astfel încât poziția Moscovei cu privire la dezarmare să pară mai conciliantă“ și să „întărească argumentele Moscovei împotriva abordării problemei Europei de Est“ la apropiata reuniune la nivel înalt.⁶² În același mod, faptul că doar România a respins ideea oricărei autorități supranaționale asupra economiei sale, la reuniunea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) care tocmai se încheiase (cele două reuniuni se

⁶⁰ *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (Supersedes NIE 1957), 4 February 1958, pp. 6-7, CIA. Prioritatea pentru Polonia și Ungaria privind atitudinea pozitivă față de Belgrad a fost pentru o vreme menținută prin formularea evaluărilor în asemenea mod încât România nu era distinsă prin faptul că nu a criticat deloc Belgradul, în timp ce Budapesta și Varșovia au făcut-o. Astfel, Ungaria a fost descrisă ca „conciliatorie“ față de Iugoslavia, chiar dacă condamna partidul său pentru „punctele de vedere antimarxiste“ și justifica „rezoluția din 1948 de excludere a a Belgradului din Cominform“ ca „esențială corect“, în timp ce România era descrisă „ca Ungaria“, evitând „implicarea directă în dispută“, deși nu a criticat Belgradul și nici nu a justificat excluderea ei. „Satellites Differ on Yugoslav Question“, *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 24 May 1958, p. 2, CIA.

⁶¹ *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7, CIA. Deloc surprinzător, eforturile României de a achiziționa echipament industrial de 100 milioane de dolari, la sfârșitul lunii februarie, înainte de reatragerea trupelor sovietice, au fost interpretate ca o inițiativă sovietică și ca servind scopurilor politice ale Moscovei și nevoilor ei economice. *New York Times*, 25 February 1958.

⁶² „The Communist Bloc: Bloc economic integration“, *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 27 May 1958, pp. iv, 9, CIA.

desfășuraseră una după alta, între 22 și 24 mai 1958), fusese perceput de CIA doar ca o „rivalitate și lipsă de bunăvoință reciprocă” între sateliți, care au dus la o reticență generalizată „față de continuarea diferitelor programe de specializare economică menite să ducă la o diviziune mai rațională a muncii în interiorul Blocului.”⁶³

Din nou, impactul tendinței cognitive este evident și în insistența cu care era negată orice importanță militară sau strategică a retragerii trupelor sovietice.⁶⁴ Un buletin *National Estimate* din 1959 îngropase, de asemenea, menționarea acestui lucru, prezentându-l abia în a patra frază dintr-un paragraf despre „schimbările în plan militar”, afirmând simplu că „diviziile sovietice staționate în România după cel de-al Doilea Război Mondial au fost retrase, iar forțele sovietice din Germania de Est și Ungaria reduse — mutare care nu avea aproape nici o importanță”⁶⁵ Aceasta se întâmpla cu câțiva ani înainte ca serviciile de informații din SUA să recunoască la modul general importanța „cizmei ocupației” sovietice și influența acesteia asupra comportamentului est-european — și modul în care o putere militară foarte reală, dar care nu e prezentă la fața locului, putea influența respectivul comportament. Așa cum a recunoscut CIA mai târziu:

Nimic nu a dat atât de elocvent măsura eficienței puterii militare sovietice ca instrument direct de control precum consecințele retragerii acesteia din Iugoslavia, România și, cu o mare întârziere, din Cehoslovacia. Greșeala retragerii nu este probabil să mai fie repetată în viitorul previzibil.⁶⁶ [...]

Patologiile organizaționale, criza rachetelor din Cuba și imaginea dușmanului

La fel ca tendințele cognitive, patologiile organizaționale — derivate din nevoia de a menține secretul asupra informațiilor și surselor, precum și din tendința de a se baza pe concluziile analizelor anterioare în evaluările curente (de exemplu tendința retrospectivă), chiar și atunci când s-a dovedit că rapoartele de informații pe care se bazau acele evaluări sunt greșite, au fost discreditate sau înlocuite de rapoarte mai corecte — au afectat și ele grav percepția americană cu privire la România.⁶⁷ Secretizarea patologică și compartimentalizarea se regăseau în mod clar în evaluările realizate de americani asupra potențialului României de a participa la o ofensivă provocată de sovietici împotriva Statelor Unite și a NATO.

⁶³ *Op. cit.*, p. i.

⁶⁴ Washingtonul a considerat retragerea „neimportantă” și „fără vreun impact semnificativ”. Verona (1992), p. 143. Vezi de asemenea pp. 80-85, 144-148.

⁶⁵ *National Intelligence Estimate: Political Stability in the European Satellites* (NIE 12-59), 11 August 1959, p. 5, CIA.

⁶⁶ *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82-10124), 1 January 1982, p. 18, CIA. Serviciile de informații americane erau foarte clare asupra importanței deosebite a constrângerii fizice efective, dincolo de simpla intimidare, cu scopul păstrării unității imperiului său. Sovieticii „au trebuit să recurgă la forța militară pentru a păstra cele trei state est europene (Germania de Est, Ungaria și Cehoslovacia) și în cazurile în care forța nu a fost utilizată au constatat îndepărtarea de Bloc a două țări (Iugoslavia și Albania) și o îndepărtare parțială a încă unei țări (România). *The USSR and the Changing Scene in Europe* (NIE 12-72), 26 October 1972, p. 10, CIA.

⁶⁷ Heuers (1999), pp. 161-172.

În timpul crizei de la Berlin și a celei din Cuba, din 1961-1962, Moscova a ordonat ca forțele armate române să fie puse în stare de alertă, fără a informa despre acest lucru conducerea PCR, fapt care a determinat Bucureștiul să renunțe la pregătirea sovietică a personalului militar și să-și epureze corpurile de ofițeri. După evenimentele din Cuba, România a lansat trei politici externe și de securitate pe care le-a urmat până la Revoluția din decembrie 1989: (1) medierea și negocierea ca singure răspunsuri acceptate la tensiunile internaționale; (2) dezangajarea și dezarmarea militară și (3) reformarea Pactului de la Varșovia în direcția unei coaliții autentice. Principalul scop al acestora era constrângerea puterii militare sovietice, astfel încât Moscova să nu poată provoca un război, în special unul nuclear, în care România să fie atrasă.

Prima manifestare a acestor noi politici a fost vizibilă într-unul dintre mesajele strict secrete transmise în octombrie 1963 de Gheorghiu-Dej președintelui John F. Kennedy, purtat de ministrul de Externe român și înmănat direct Secretarului de Stat al SUA.⁶⁸ Gheorghiu-Dej anunța Washingtonul că România nu fusese nici informată și nici nu aproba desfășurarea de rachete sovietice în Cuba; că România nu se va alătura Uniunii Sovietice în niciun atac împotriva SUA; că forțele armate române se aflau în întregime sub control național (și, prin urmare, nu puteau fi considerate un apendice al puterii militare sovietice); și că România nu găzduia arme nucleare sovietice pe teritoriul său și nici nu o va face.⁶⁹ Cu privire la acest ultim punct, echipe americane au fost invitate să facă verificări proprii pe teritoriul României, aceasta fiind de departe cea mai invazivă măsură de sporire a încrederii acceptată până atunci de oricare dintre membrii Pactului de la Varșovia.

Aceasta nu era altceva decât dinamită politică. România își declara neutralitatea în orice război provocat de URSS împotriva Occidentului, lucru care prezenta un potențial nu doar pentru serioase tensiuni sovieto-române, ci chiar pentru o intervenție militară sovietică — dacă lucrurile ar fi ajuns la urechile Moscovei. O astfel de poziție presupunea și posibilitatea unei cooperări pe probleme de securitate cu SUA — începând cu măsura de sporire a încrederii propusă de România, privind transparența voluntară în domeniul securității, cu referire la armele nucleare.

În noiembrie 1963, Bucureștiul deja își lansase politica oficială de mediere a tensiunilor internaționale dintre state, inclusiv cele capitaliste, lucru pe care l-a subliniat ca reprezentând o „obligăție sacră“ în „declarația de independență“ din

⁶⁸ Raymond L. Garthoff, *A Journey Through the Cold War: A Memoir of Containment and Coexistence*, Washington, D.C., Brookings Institute, pp. 140-151; Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact,“ *Cold War International History Project Bulletin*, no. 5 (Spring 1995), p. 35.

⁶⁹ Ibid. Garthoff a învățat din această comunicare la momentul respectiv de la secretarul de stat Dean Rusk. El a reconfirmat conținutul ei și circumstanțele ei în 1990 cu Rusk și fostul consilier pentru securitate națională McGeorge Bundy. Interlocutorii lui Garthoff și-au exprimat credința că nicio înregistrare nu a fost creată sau schimbată. O relatare similară este relatată de fostul ministru de Externe Corneliu Mănescu care a transmis mesajul secretarului de stat Dean Rusk. Vezi interviul Laviniei Betea cu Mănescu, „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu“ în Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008, p. 501. Relatarea lui Mănescu coincide cu aceea pe care o găsim în jurnalul șefului de Cabinet al lui Gheorghiu-Dej. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, pp. 83-91.

aprilie 1964.⁷⁰ Deja în decembrie 1964, ecouri ale propunerilor românești de democratizare a procedurilor Alianței și a reprezentării în cadrul acesteia, apăreau în presa internațională ca apeluri vizând „noi modalități de adoptare a deciziilor în interiorul Pactului de la Varșovia”.⁷¹ În centrul acestor „noi modalități” se afla și rotația la toate posturile de conducere — aflate sub monopol sovietic — și în rândul membrilor non-sovietici; est-europenii să aibă și ei un cuvânt de spus cu privire la folosirea armelor nucleare sovietice desfășurate pe teritoriile lor (o inițiativă similară aranjamentelor „dublei comenzi” din NATO); și un proces colectiv de adoptare a deciziilor cu privire la folosirea ofensivă a Forțelor Armate Unificate ale Pactului. După cum fusese explicat pentru *New York Times*, românii doreau „să evite o situație precum criza din Cuba, din 1962, în care rachete străine au putut fi trase de pe teritoriul nostru, fără acordul nostru”.⁷²

La reuniunea la vârf a Pactului de la Varșovia din ianuarie 1965, Gheorghiu-Dej a refuzat în mod spectaculos să susțină apelurile sovietice la preparative militare ca răspuns la presupusele escaladări ale înarmărilor din partea SUA și NATO (în legătură cu recent anunțata Forță Nucleară Multilaterală care ar fi plasat rachete nucleare americane în RFG); contrapropunerea sa a fost ca membrii Pactului de la Varșovia să se angajeze în negocieri și dezarmare, inclusiv în reduceri unilaterale, considerate ca fiind reacția cea mai adecvată.⁷³ Această insistență pentru o politică de dezangajare și dezarmare militară a stat la baza „obstrucționismului” îndărătnic al României la fiecare dintre întrunirile următoare ale Pactului de la Varșovia, inclusiv cele din perioada de apogeu a „panicii războiului” induse de sovietici, cerute cu insistență ulterior de Iuri Andropov.⁷⁴

Din nefericire, tendințele cognitive și dezinformarea s-au combinat cu patologiiile organizaționale ale secretizării și compartimentalizării pentru a oculta mesajul din octombrie 1963 nu doar față de aliații din NATO ai Americii, ci și de serviciile de informații din SUA, mesajul păstrându-și exclusiv traseul de la un șef de stat la altul, timp de încă 30 de ani, până ce a fost dezvăluit public în

⁷⁰ Maurer (1963), pp. 11-22, Document 3 in Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier no. 38, Washington D.C., Woodrow Wilson International Center for Scholars, March 2013 (forthcoming), at <http://www.wilsoncenter.org/publication-series/cwihp-e-dossier-series>. Declarația din aprilie proclama de asemenea că nu există niciun „centru de conducere” sau partide super-ordonate sau subordonate („tată” și „fiu”), și că toate au drepturi și trebuie să coopereze unul cu celălalt și cu alți actori din sistemul internațional pe baze non-ideologice. *Scânteia*, 23 Aprilie 1964. Declarația a fost considerată un semn al decesului structurilor de integrare economică supranaționale atât de serviciile de informații americane cât și de cercetători. *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 11; William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964-1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, pp. 32, 269-296.

⁷¹ Vezi de exemplu Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek ‘Spiritual’ Tie to West — Even Hint at Claim to a Soviet Border Area,” *New York Times*, 19 December 1964.

⁷² „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies” in *The New York Times*, 18 May 1966.

⁷³ *Speech by the Romanian Head of State (Gheorghe Gheorghiu-Dej, 19 January 1965, PHP.*

⁷⁴ Conform unui analist, poziția adoptată de Gheorghiu-Dej în 1965 „a marcat un punct de cotitură în istoria alianței estice” făcând din România „un obstacol serios oricărei coordonări politice în interiorul Pactului de la Varșovia” pentru restul războiului rece. Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963-1965,” April 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21. Pentru o atitudine diametral opusă a lui Antropov și Ceaușescu în 1983, vezi Larry L. Watts, „Romania and the Wartime Statute,” paper presented at Woodrow Wilson Center event „Warsaw Pact: Wartime Statutes — Instruments of Soviet Control,” 5 April 2011 at <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Watts%20-%20Romania%20%26%20Statute.pdf>, pp. 9-10.

1993.⁷⁵ Drept urmare — având încă în minte imaginea pre-existentă a României, ca fiind „cel mai puțin probabil“ să ridice provocări serioase la adresa Moscovei, serviciile de informații din SUA au continuat să derive concluzii diametral opuse. Absolut fiecare evaluare declasificată realizată de CIA și de buletinul *National Intelligence Estimate* în perioada 1963-1989 susținea că România va participa la ofensiva militară sovietică împotriva Statelor Unite și a NATO.⁷⁶

Serviciile de informații americane nu erau dispuse să facă mai mult — în 1964 și 1965 — decât să includă România, împreună cu Ungaria și Bulgaria, pe lista celor care ar fi dovedit o reticență înainte de a se supune.⁷⁷ În consecință, serviciile de informații din SUA nici nu au căutat, nici nu au receptat dovezile care să confirme o astfel de discrepanță între Moscova și București, iar lamentările sovieticilor că România întrerupsese colaborarea pe probleme de informații cu URSS, în 1963 și 1964 sau faptul că Moscova exclusese România (neinteresată) din planurile de război ale Pactului de la Varșovia în 1965 au rămas nereamarcate de agențiile americane.⁷⁸ Un deceniu mai târziu, la scurtă vreme după

⁷⁵ Garthoff (1993). Rămâne posibilitatea ca mesajul să fi fost împărțit cu unii șefi de agenții dar ulterior respins sau declassat de aceștia. Mai curând, cunoașterea mai largă a mesajului a căzut victimă unei combinații de păstrare a secretului și unei confuzii împreună cu moartea neașteptată a directorului executiv după asasinarea lui Kennedy o lună mai târziu.

⁷⁶ Vezi de exemplu *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-75), 4 September 1975 (declassified 13 March 1996), pp. 32-33; *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-79): Volume I — Summary Estimate, 31 January 1979, pp. 63-68; *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-81), 7 July 1981, pp. 27-28, 30; *Military Reliability of the Soviet Union's Warsaw Pact Allies* (NIE 12/11-83), 28 June 1983, pp. 3-5, 7, 14. Evaluările SUA au ajuns la această concluzie chiar dacă era „neclar“ ce rol va juca România de vreme ce „ezita să participe“ la operațiuni ofensive. *Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO* (NI IIM 83-10002), 1 July 1983, p. 9, CIA (See also pp. 3-4, 8).

⁷⁷ Conform unei evaluări *National Intelligence Estimate* din 1965, „Dacă URSS ar ordona mobilizarea, răspunsul lor va fi probabil diferit, variind de la respectarea imediată a Germaniei de Est la o reacție recalcitrantă din partea românilor... În cazul unei situații particulare de amenințare, România și posibil și alții ar putea amâna un răspuns în tentativa de a rămâne neutră și ar putea comunica confidențial cu cealaltă parte.“ Oricum, analiza *Estimate* concluziona că „Din cauza disciplinei stricte, îndoctrinării de partid, screening-ului atent al ofițerilor și al trupelor cheie și naturii însăși a organizației militare, cele mai bune divizii est europene ar putea, probabil, fi invocate pentru a lua parte în operațiuni militare (ofensive), cel puțin inițial.“ *Eastern Europe and the Warsaw Pact* (NIE 12-65), 26 August 1965, p. 5, CIA. Un an mai târziu, comunitatea de intelligence a SUA concluziona că în cazul unui atac sovietic împotriva Vestului „guvernele Germaniei de Est, Poloniei și Cehoslovaciei s-ar simți probabil obligate să ia parte, percepend că nu au alternativă și, în această situație, trupele lor s-ar dovedi nedemne de încredere, cel puțin în faza inițială. Comportamentul Ungariei, României și Bulgariei ar fi și mai incert, dar planurile sovietice nu ar solicita de la acestea decât apărarea teritoriilor proprii.“ *Reliability of the USSR's East European Allies: Special National Intelligence Estimate* (SNIE 11-15-66), 4 August 1966, pp. 2-3, CIA.

⁷⁸ Liderul sovietic Nikolai Podgorny afirma în 11 iulie 1964 că: „Începând din anul 1963, serviciile de informații românești au încetat în fapt orice fel de colaborare cu serviciile noastre de informații. Aceasta este starea de fapt a lucrurilor.“ *Transcript of Conversations Between Delegations of the RWP CC and the CPSU CC, Moscow, July 1964, Meeting of 11 July 1964*, Document 7 în Larry Watts (2013); Documentul 4 în Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964*, București, Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012, pp. 4-197. Șeful KGB a confirmat mai târziu unui coleg din *Stasi* că „începând din 1963 nu mai existau reprezentanți oficiali ai celor două servicii secrete, așa-numiții ofițeri de legătură, în România sau în Uniunea Sovietică“ și că existau „numai schimburi sporadice de informații secrete“. Markus Wolf, *Conversation with the Committee for State Security that took place between 3-6 April 1967 in Moscow*, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt and Olaru (2005), p. 94. Vezi de asemenea „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight“, *CWIHP Bulletin*, no. 10 (March 1998), pp. 215, 218, CWIHP. Pentru detalii despre ruptura dintre serviciile de informații româno-sovietice vezi Larry Watts (2010), în special capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks, 1956-1963.“ Pentru excluderea României din planurile de

ce serviciile de informații americane și-au reiterat concluzia că România ar fi fost constrânsă să lupte în numele Pactului de la Varșovia într-un război general provocat de URSS, Comandantul-Şef al Pactului de la Varșovia a anunțat că „trupele armate ale Republicii Socialiste România au fost excluse“ din „planurile“ operaționale „de acțiune comună a Forțelor Armate Unificate ale Tratatului de la Varșovia“, tocmai din cauză că Moscova nu reușise să le constrângă să participe.⁷⁹

Dincolo de faptul că reflectă efectele disfuncționale ale secretizării patologice și ale compartimentalizării, includerea cu încăpățănare a României ca participant — fie el și lipsit de entuziasm — într-o ofensivă sovietică împotriva SUA purta toate semnele unei „tendințe retrospective“. De-a lungul anilor 1970, principalul agent al CIA în Statul Major al armatei poloneze, colonelul Ryszard Kuklinski, a atras atenția în repetate rânduri cu privire la comportamentul singular al României în cadrul alianței, care confirma aspectele importante din mesajul trimis în 1963 președintelui Kennedy.⁸⁰ Totuși, informația colonelului Kuklinski era atât de secretizată (*COSMIC*) și de atent manipulată, încât nu a avut niciun impact asupra imaginii de inamic militar pe care o avea România, care a continuat să fie perpetuată de o mare parte a comunității de informații din SUA — și, prin intermediul acesteia, asupra factorilor de decizie și liderilor de opinie care au acces la astfel de evaluări — pe întreaga perioadă a Războiului Rece. [...]

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Documentele Departamentului de Stat și ale Casei Albe, <http://history.state.gov/historicaldocuments/>; Rapoartele U.S. Central Intelligence Agency și ale *National Intelligence Estimates*, <http://www.foia.cia.gov/>;

Documentele Pactului de la Varșovia, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/> și <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/index.cfm>;

Vezi deasemenea colecția de documente referitoare la România și războiul rece, <http://www.larrylwatts.com/>.

Pentru alte colecții de documente pertinente vezi:

Buga, Vasile, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964*, Bucharest, Romanian Academy, National Institute for the Study of Totalitarianism, 2012;

Burdura, Romulus Ioan, *Politica Independență a României și relațiile Româno-Chineze 1954-1975: Documente*, Bucharest, Arhivele Naționale ale României, 2008, volume I;

Cătănuș, Dan, „O săptămână fără precedent în istoria relațiilor SUA cu România“ 4-11 August 1963, *Studii și materiale de istorie contemporană*, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, 2003;

război ale Pactului vezi Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957-1971,“ în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist, and Anna Locher, editors, „European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956-71,“ 29 November 2001, „Warsaw Pact War Plans,“ PHP.

⁷⁹ *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (1975), p. 33; *Iakubovskii Report on the State of the United Armed Forces*, 31 December 1975, Document no. 77 in Mastny and Byrne (2005), pp. 395-396.

⁸⁰ Vezi de exemplu documentele lui Kuklinski în CIA „Special Collection,“ *Wartime Statute — Instrument of Soviet Control* at <http://www.foia.cia.gov/wartime-statutes.asp>. Vezi de asemenea Colonel (în retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation,“ *Kultura* (Paris), no. 4/475 (April 1987), pp. 3-57; and Benjamin Weiser, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005, pp. 151-152, 156, 171, 174, 178, 183-184.

- Georg Herbstritt and Stejarul Olaru, *Stasi și Securitatea*, Bucharest, Humanitas, 2005;
- Hlihor, Constantin and Scurtu, Ioan, *The Red Army in Romania*, Iasi-Oxford-Portland, Center for Romanian Studies, 2000;
- Lungu, Corneliu Mihai and Retegan, Mihai, eds, *1956. Explozia: Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996;
- Negru, Gheorghe and Negru, Elena, „Cursul deosebit“ al României și supărarea Moscovei: *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989)*, volume I: 1965-1975, Chișinău, Destin Românesc, 2012;
- Scurtu, Ioan, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996;
- Watts, Larry L., *Romanian Security Policy and the Cuban Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier no. 38, Washington D.C., Woodrow Wilson International Center for Scholars, March 2013, <http://www.wilsoncenter.org/publication-series/cwihp-e-dossier-series>;
- Watts, Larry L., *A Romanian INTERKIT? Soviet Active Measures and the Warsaw Pact „Maverick“ 1965-1989*, Cold War International History Project Working Paper #65, December 2012b, Woodrow Wilson International Center for Scholars, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.